

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ПОВСЯКДЕННОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті розглядається взаємозв'язок мови та національної ідентичності. Показано, що поняття «ідентичність», «ідентифікація», є основною складовою для вивчення проблеми етнічності та досить новим поняттям, що використовується у різноманітних науках: психології, соціології, філософії, етнології, політології, геополітиці. Проаналізовано змістовну сутність поняття «ідентичність» у класичній традиції та в сучасних баченнях вітчизняних та зарубіжних науковців.

Проведене емпіричне дослідження показало, що абсолютна більшість опитаних мають домінуючий позитивний тип етнічної ідентичності. Статистична значимість відмінностей показала, що різниці між вираженістю когнітивної складової нема.

Ключові слова: *ідентичність, ідентифікація, етнос, народ, нація, мова.*

Постановка наукової проблеми. Статусність державної мови та національних мов у період розбудови сучасної Української державності набуває особливого значення в час неспокійного сьогоднішнього. Поруч із конституційно-закріпленим статусом державної мови наявне існування двомовності, що відображається в національному та виявляється на рівні культурно-етнічного розвитку, зокрема в основному його компоненті – мовному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «ідентичність», «ідентифікація», як основна складова для вивчення проблеми етнічності є досить новим поняттям. У зарубіжній науковій думці воно закріпилося лише у другій половині ХХ століття, а у вітчизняній – тільки після 1990 р. Наразі поняття «ідентичність» стало одним із центральних детермінант для усвідомлення оточуючих реалій. Етимологічно вираз «ідентичність» походить від латинського слова «indenticus», що означає «ототожнений», «однаковий».

Означений термін широко використовується у різноманітних науках: психології, соціології, філософії, етнології, політології, геополітиці та ін.

Відомо, що вивчення проблеми ідентичності у психології бере свій початок із психоаналізу. Так, поняття «ідентичність» та «ідентифікація» вперше ввів З. Фрейд у своїй праці «Групова психологія і

аналіз Его» (1914 р.). Для нього «ідентичність» виступала як самоотождоження людини із значущими особистостями за взірцем яких вона свідомо чи підсвідомо хотіла діяти. Мотивом такого самоотождоження учений вважав страх втрати любові і страх від покарання.

Проблема ідентичності розроблялась також Е. Еріксоном, Дж. Марсією, А. Ватерманом та іншими вченими. Е. Еріксон відзначав, що ідентичність – це не певна незмінна, раз і назавжди отримана чи успадкована характеристика особистості, навпаки, її природа – процесуальна, динамічна, тобто, змінна. [15].

Яскраве відображення іншого підходу щодо з'ясування поняття ідентичності знаходимо у теоріях Л. Краппмана, Дж. Міда, Г. Теджфел, Дж. Тернер, Ю. Хабермаса та ін.

Беручи до уваги викладені вище положення, **метою статті** є розкриття поняття «ідентичність» та з'ясування взаємозв'язків між мовою повсякденного спілкування та національною ідентичністю у студентської молоді Чернігівського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. У вітчизняній соціології та філософії постановка і дослідження проблеми ідентичності, як ми зазначали, відносно нове явище, хоча теоретико-методологічні засади розвитку цього напрямку розроблялись в науковій думці ще з початку ХХ століття.

Сьогодні дуже популярним стало вивчення поняття кризи ідентичності у сучасних перехідних суспільствах. Досить цікавими, на нашу думку, є дослідження О.М. Лисенко, автор вважає що зміст ідентичності слід звести до визначення подібності або відмінності чого-небудь (кого-небудь) з чим-небудь (ким-небудь). Як зазначає дослідник, ідентичність – це об'єктивно існуюча структура, у якій виражається справжня схожість (тотожність) і відмінність соціальних (особистісних і групових) суб'єктів. [9].

Виходячи з поняття «ідентичність», виокремлюється поняття «національна ідентичність». Складність і багатовимірність проблеми національної ідентичності пов'язані із серйозними понятійно-категоріальними труднощами у сучасній гуманітарній науці, що зумовлені неоднозначністю трактування самого терміна «нація». [2].

На думку Б. Андерсона, нація це «уявна спільнота». Уявність нації вказує виключно на ту обставину, що кожен з її складових індивідів особисто не знає і ніколи не пізнає усіх її членів, що не заважає з ними себе співвідносити. [1].

Як зазначає М.М. Руткевич, для адекватного аналізу феномена «нація» перспективним є звернення до національної ідентичності. Національна ідентичність витіснила більш звичні для традиційних підходів поняття національної самосвідомості, національного характеру і т.п. Ідентичність справді стає «призмою, крізь яку роз-

глядаються, оцінюються і вивчаються численні важливі риси сучасного життя» [14].

Базуючись на результатах досліджень, проведених протягом усього розвитку етнопсихології, можна стверджувати, що провідну роль з-поміж усіх цих факторів відіграє мова. Мова – носій суспільної свідомості. Вона є специфічно людським засобом спілкування, що існує об'єктивно в духовному житті людського суспільства; є однією з найважливіших рис людської психіки, це ознака, що дає підстави для виділення людини зі світу тварин. [5].

Взаємозв'язок мови і національної ідентичності – одна з основних проблем дослідження в етнопсихології. Це пов'язано з особливим місцем мови в ряді основних компонентів етносу і, перш за все, з тим, що саме мова здавна розглядається вченими, як один з найважливіших факторів національної ідентичності.

Дослідження цього питання триває вже довго, протягом всього розвитку етнопсихології. Ще в XIX столітті фундатори психології народів: філософ М. Ларарус та мовознавець Г. Штейнталь вважали мову «першим проявом» народного духу – хоча і не єдиним. М. Хайдегер стверджував, що для людини світ її рідної мови – це «дім буття», «найінтимніше лоно культури». М. Унамуно писав, що «мова – це кров духу» [11, с. 43].

За оцінкою І. Огієнка, «мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб...І поки живе мова – житиме й народ як національність» [10].

У своїх наукових працях Л.С. Виготський довів, що культурні знаки (передусім, знаки конкретної мови) слугують своєрідними «знаряддями», оперуючи якими суб'єкт формує свій внутрішній світ, основними одиницями якого стають значення (певні узагальнені та когнітивні елементи свідомості) і смисли (афективно-емоційні компоненти) [3].

За спостереженнями Інституту соціології НАН України, в сучасній Україні відбувається поступове зближення «східного» і «західного» типів ідентичності, однак проблема мови, переважно через її штучну політизацію, стала, як це не парадоксально, однією з тих проблем, які стоять на перешкоді інтеграції українського суспільства і формуванню національної ідентичності її громадян [13].

Отже, мова є провідним чинником формування національної ідентичності. Мова є носієм суспільної свідомості, способом вираження самосвідомості особистості, передачі від покоління до покоління і зберігання інформації.

Для вивчення проблеми взаємозв'язку мови повсякденного спілкування та національної ідентичності нами було проведено ем-

піричне дослідження (березень – квітень 2015 р.). Вибіркову сукупність склали студенти ВНЗ м. Чернігова загальною кількістю 100 осіб.

Нами були використані такі методики: анкетування, «Типи етнічної ідентичності» (Г.У.Солдатова, С.В.Рижова) для виявлення типу етнічної ідентичності, методика Дж. Фінні для виявлення вираженості етнічної ідентичності. Опитувальник виявлення соціокультурної ідентичності (ОСКІ).

В результаті дослідження, яке являло собою комплексне індивідуальне опитування студентів, було отримано ряд даних, що піддалися подальшій обробці. Результати отримані за анкетною дають змогу стверджувати, що респонденти об'єдналися у чотири групи за ознакою національності: Українці – 80.4 %; Росіяни – 11.2%, ті хто не визначились (використовують обидві мови в різних випадках) – 3.1 %, Інші національності – 5.3 %.

Рідною мовою вважають українську – 66.3 %, російську – 28.6 %, іншу мову – 5.1%.

Серед українців рідною мовою українську позначили 67 осіб що являє 82.7 % від загальної кількості українців та відповідно російську – 14 осіб (17.3 %) Це вказує нам на те що українська мова у даних осіб не є засобом комунікації. Усі росіяни (11 осіб) позначили рідною мовою – російську. Студенти, які не визначилися також вказали рідною мовою російську а представники інших національностей вказали на мову своєї національності, як на рідну.

Нами, вибірку було умовно поділено на дві основні групи – україномовних – 30.8 % та російськомовних студентів – 68.2 %.

Абсолютна більшість опитаних (за методикою «Типи етнічної ідентичності» (Г.У.Солдатова, С.В.Рижова) мають домінуючий позитивний тип етнічної ідентичності. Але існує суттєва статистично значима розбіжність між україномовною та російськомовною частинами вибірки. За розрахунком критерію Фішера розбіжність невелика проте статистично значима (при $p \leq 0,05$). Тобто, «нормальна», позитивна ідентичність притаманна всім респондентам. Це свідчить про повагу до власної етнічної спільноти і толерантне ставлення до представників інших спільнот. Позитивна етнічна ідентичність знаходиться на достатньому рівні прояву і становить 65.2% у російськомовної вибірки та 83.9% в україномовної.

За методикою виявлення соціокультурної ідентичності Дж. Фінні, респонденти отримали наступні результати. 80% опитаних показали позитивний результат за шкалою соціокультурної ідентичності, що свідчить про високий рівень ототожнення себе зі своєю національно-етнічною групою. Досить чітко виражена тенденція до усвідомлення культурних цінностей своєї нації як своїх особистих, а також ототожнення себе з соціокультурними традиціями своєї нації, свідомо відповідати за їх збереження та передачу. В україномов-

ній групі відсоток позитивної соціокультурної ідентичності складає 93.5% що більше ніж у російськомовній, де відсотковий вираз становить 73.9%. Це вказує на наявність помітних відмінностей між російськомовними та україномовними студентами у ступені прояву соціокультурної ідентичності. На наш погляд, даний факт обумовлений важливою роллю рідної мови у формуванні позитивної національної ідентичності.

Рівень регіональної ідентичності можна охарактеризувати як низький. Лише 39.6% відсотків опитаних показали позитивний результат за шкалою регіональної ідентичності.

За шкалою вираженості расизму студенти мають досить низькі показники 95% опитаних демонструють негативні результати вираженості расистських настроїв, що свідчить про високий рівень расової толерантності. Між російськомовною і україномовною вибіркою суттєвих відмінностей не виявлено, позитивні результати спостерігаються лише у 5.8% та 3.2% досліджуваних відповідно. Отже, расова нетерпимість аж ніяк не характерна для студентів незважаючи на мовні розбіжності.

За результатами методики виявлення соціокультурної ідентичності Дж. Фінні встановлено, що у 68% респондентів мають позитивний рівень вираженості національно-етнічної ідентичності. За мовною ознакою суттєвих відмінностей не виявлено. В україномовних частка позитивної вираженості складає 74.2% а в російськомовній групі 65.2 %. Статистичний аналіз за допомогою критерія Фішера показав, що відмінності не значимі.

Отже, за шкалою когнітивного компоненту у більшості (70%) опитуваних спостерігається позитивна вираженість. Це свідчить про те, що переважна більшість опитаних нами студентів розуміють і знають про свою національну культуру, засвоїли традиції та мають стійке уявлення про свою націю. В україномовній групі досліджуваних частка осіб з позитивно вираженим когнітивним компонентом сягає 71.4%, коли в російськомовних – 69.6%. Статистична значимість відмінностей показала, що різниці між вираженістю когнітивної складової нема. Тобто, мова повсякденного спілкування не впливає на цей показник.

Афективна складова, а саме емоційний фон національної ідентичності у студентів переважно позитивний, а саме складає 70.2 %. Мовна складова не впливає на почуття, які виникають при ототожненні себе зі своїм народом, оскільки частка студентів з позитивним рівнем цієї ознаки приблизно рівна в україномовних та російськомовних студентів (71% та 69.6% відповідно).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Формування етнічної та національної ідентичності та ідентифікації являє собою багатогранний процес, що характеризується власною динамікою розвитку. Чинники, що детермінують цей розвиток, мо-

жуть бути як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Існує різниця між рідною мовою та мовою повсякденного спілкування.

Переважаючим типом національної ідентичності у студентів міста Чернігова є позитивна ідентичність. Досліджувані здебільшого позитивно ставляться до своєї та інших етнічних груп. Положення, про те, що мова є детермінантою формування національної ідентичності не знайшла свого підтвердження. На нашу думку, національна мова для російськомовних українців має символічне значення але при цьому це не заважає ідентифікувати себе як представника української нації.

Окреслюючи подальші перспективи наукових пошуків, вважаємо за необхідне дослідити гендерні, вікові та регіональні відмінності у проявах національної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Андерсон Б. Воображаемое общества. Размышления об истоках и распространении национализма / Б. Андерсон ; [пер. с англ. В. Николаева]. – М. : «Кольн-пресс-Ц», 2001. – 365 с.
2. Бадмаев В.Н. Феномен национальной идентичности (социально-философский анализ) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Валерий Николаевич Бадмаев; Волгоград, гос. архитект.-строит. ун-т, Калмыцкий ин-т социально-экономических и правовых исследований. – Волгоград., 2005. – 292 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – 5-е изд., испр. – М. : Лабиринт, 1999. – 351 с.
4. Геллнер Э. Нации и национализм / Э. Геллнер ; [пер. с англ. Т. В. Бредниковой, М. К. Тюнькиной] ; ред. и послесл. И. И. Крупника. – М. : Прогресс, 1991. – 456 с.
5. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика : словарь / С. Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Харвест, 2003. – 976 с.
6. Данилюк І. «Мовні конфлікти» та конструювання етнічної і національної ідентичності / І. Данилюк // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 43-51.
7. Кольев А. Н. Нация и государство. Теория консервативной реконструкции. / А. Н. Кольев. – М. : Логос, 2005. – 800 с.
8. Кононенко В. Мова. Культура. Стиль : наукове видання / В. Кононенко ; М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України, Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 460 с.
9. Лисенко О. М. Проблема національної ідентичності : педагогічний, соціологічний, філософський аналіз [Електронний ресурс] / О. М. Лисенко; Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника. – Режим доступу : <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/30>. - Назва з екрану.
10. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Українська культура / І. Огієнко ; упоряд. М. С. Тимошик. - К. : Наша культура і наука, 2002. – С. 239-240.
11. Оль П. А. Нация (генезис понятия и вопросы правосубъектности) : [монография] / П. А. Оль, Р. А. Ромашов. - СПб. : Изд-во юрид. ин-та,

2002. - 144 с.

12. Погорельская С. Внутриполитические аспекты новой германской внешней политики / С. Погорельская // МэиМО. – 2001. – №7. – С. 12-16.
13. Позняк Д. Проблема україномовного спілкування серед молоді південного сходу країни / Д. Позняк // Соціальна психологія. – 2007. – № 3 (23). – С. 67-77.
14. Руткевич М. Н. Теория нации : философские вопросы / М. Н. Руткевич // Вопросы философии. – 1999. – № 5. – С. 23-28.
15. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис. / Э. Эриксон. – М. : Прогресс, 1996. – 450 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Anderson B. Voobrazhaemye obshchestva. Razmyshleniya ob istokakh i rasprostraneniі nacionalizma / B. Anderson ; [per. s angl. V. Nikolaeva]. – М. : «Kol'n-press-C», 2001. – 365 s.
2. Badmaev V. N. Fenomen nacional'noj identichnosti (social'no-filosofskij analiz) : dis. ... kand. filos. nauk : 09.00.11 / Valerij Nikolaevich Badmaev ; Volgograd. gos. arhitekt.-stroit. un-t, Kalmyckij in-t social'no-ehkonomicheskikh i pravovykh issledovanij. – Volgograd., 2005. – 292 s.
3. Vygotskij L. S. Myshlenie i rech' / L. S. Vygotskij. – 5-e izd., ispr. – М. : Labirint, 1999. – 351 s.
4. Gellner E. Nacii i nacionalizm / E. Gellner ; [per. s angl. T. V. Brednikovoj, M. K. Tyun'kinoj] ; red. i poslesl. I. I. Krupnika. – М. : Progress, 1991. – 456 s.
5. Golovin S. YU. Slovar' psihologa-praktika : slovar' / S. YU. Golovin. – 2-e izd., pererab. i dop. – Мn. : Harvest, 2003. – 976 s.
6. Danilyuk I. «Movni konflikti» ta konstruyuvannya etnichnoi i nacional'noi identichnosti / I. Danilyuk // Social'na psihologiya. – 2005. – № 3 (11). – S. 43-51.
7. Kol'ev A. N. Naciya i gosudarstvo. Teoriya konservativnoj rekonstrukcii. / A. N. Kol'ev. – М. : Logos, 2005. – 800 s.
8. Kononenko V. Mova. Kul'tura. Stil' : naukovе vidannya / V. Kononenko ; M-vo osviti i nauki Ukraїni, Akad. ped. nauk Ukraїni, Prikarpat's'kij un-t im. V. Stefanika. – Ivano-Frankivs'k : Plaj, 2002. – 460 s.
9. Lisenko O. M. Problema nacional'noi identichnosti : pedagogichnij, sociologichnij, filosofskij analiz [Elektronnij resurs] / O. M. Lisenko ; Prikarpat's'kij nacional'nij universitet imeni V. Stefanika. – Rezhim dostupu : <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/30>. - Nazva z ekranu.
9. Ogienko Ivan (Mitropolit Ilarion). Ukraїns'ka kul'tura / I. Ogienko ; uporyad. M. S. Timoshik. - K. : Nasha kul'tura i nauka, 2002. – S. 239-240.
10. Ol' P. A. Naciya (genezis ponyatiya i voprosy pravosub'ektnosti) : [monografiya] / P. A. Ol', R. A. Romashov. - SPb. : Izd-vo yurid. in-ta, 2002. - 144 s.
11. Pogorel'skaya S. Vnutripoliticheskie aspekty novoj germanskoj vneshnej politiki / S. Pogorel'skaya // MehiMO. – 2001. – №7. – S. 12-16.
12. Poznyak D. Problema ukraїnomovnogo spilkuvannya sered molodi pivdenного skhodu kraїni / D. Poznyak // Social'na psihologiya. – 2007. – № 3 (23). – S. 67-77.

13. Rutkevich M. N. Teoriya natsii : filosofskie voprosy / M. N. Rutkevich // Voprosy filosofii. – 1999. – № 5. – S. 23-28.
16. EHrikson EH. Identichnost' : yunost' i krizis. / EH. EHrikson. – M. : Progress, 1996. – 450 s.

**Гірченко Е.Л. Исследование речи повседневного общения
речь студентов черниговского региона**

В статье рассматривается взаимосвязь разговорной речи и национальной идентичности. Проанализировано содержательное значение понятия «идентичность» в классической традиции и в современных видениях отечественных и зарубежных ученых. Проведённое эмпирическое исследование показало, что абсолютное большинство опрошенных имеют преобладающий позитивный тип этнической идентичности. Статистическая значимость отличий показала, что разницы между выраженностью когнитивной составляющей нет. А значит повседневная речь не влияет на этот показатель. Положение, что речь является детерминантом формирования национальной идентичности не нашла своего подтверждения.

Ключевые слова : *идентичность, идентификация, этнос, народ, нация, речь.*

Hirchenko O.L. Chernihiv region students' language for daily communication

The article concerns the relationship of language and national identity. It demonstrates that the concept of “identity”, “identification” is an essential part of the ethnicity problem study and a fairly new notion used in various sciences such as psychology, sociology, philosophy, ethnology, political science, geopolitics. Content essence of the “identity” concept in the classical tradition and modern visions of domestic and foreign scientists has been analyzed. Nowadays the study of identity crisis notion in modern transition societies has become popular and one of the new directions in the research of identity phenomenon is its multi partition. The study of research since the origin of ethnic psychology allows to conclude that a language performs the leading role among all these factors. The relationship of the language and national identity is one of the main problems in the study of ethnic psychology due to a special place of language in a number of major nation components and above all to the fact that the language has always been regarded as one of the major factors of national identity. The empiric research has shown that the absolute majority of respondents (according to methodology “Types of ethnic identity”) are the dominant positive type of ethnic identity. But there is a substantial statistically significant difference between Ukrainian-speaking and Russian-speaking parts of the sample. Statistical significance of differences demonstrated that there are no distinctions between the severity of cognitive component. In other words the language of everyday communication does not affect this figure. The statement about the language as a determinant of national identity has not found its confirmation.

Key words: *identity, identification, ethnic group, people, nation, language.*